

**Ágúst Einarsson**  
**Menning sem atvinnu- og byggðamál**  
**Ráðstefna um menningarmál**  
**Akureyri 23. og 24. maí 2003**

Ég vil lýsa yfir sérstakri ánægju yfir því að koma hingað og ræða við ykkur um þætti sem tengjast menningarmálum.

**Dr. Ágúst Einarsson, prófessor**  
**Viðskipta- og hagfræðideild Háskóla Íslands**  
**Málstefna um menningarmál**  
Akureyri 23. og 24. maí 2003

- Skilgreining á menningu
- Hvað telst til menningar í hagrænum skilningi skv. Sameinuðu þjóðunum?
- Jákvæð ytri áhrif eins og menning og neikvæð ytri áhrif eins og mengun

Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

1

Glæra 1

Menningarmál hafa verið bæði áhugamál mitt en tengist líka vinnu minni í Háskóla Íslands. Hvað eigum við þegar við ræðum um menningu? Það eru til margar skilgreiningar á menningu, en sú skilgreining sem mér finnst passa best er að með menningu sé átt við hverja þá hegðun eða starfsemi sem byggir á viðleitni mannsins og flyst frá einni kynslóð til annarrar til að lýsa, skapa, varðveita eða miðla tilfinningum eða umhverfi mannlegs samfélags, hvort sem þetta gerist í máli, myndum, tónum,

hreyfingum, hugmyndum, venjum eða á annan hátt. Þið áttið ykkur strax á þessari upptalningu að þetta er víð skilgreining. Menning er umfangsmikið hugtak og kemur inn á mjög margt í okkar mannlega samfélagi en menning snýst um mannlegt samfélag. Með þessari skilgreiningu er einnig það starf í samfélaginu sem miðar að því að koma menningu á framfæri hluti menningar.

Opinberir aðilar skipta miklu máli í hagkerfinu vegna þess að í hagfræðinni tölum við um ytri áhrif, sem geta haft jákvæð eða neikvæð áhrif í verðmætasköpun. Dæmi um neikvæð ytri áhrif, er mengun, sem opinberir aðilar reyna oft að vinna gegn vegna þess að hún spillir og dregur úr verðmætasköpun. Sígilt dæmi um jákvæð, ytri áhrif er menntun. Menntun borgar sig m.a.vegna þess að aukin menntun eykur verðmætasköpunina í hverju landi, þ.e.a.s. meira verður til skiptanna. Það er ástæðan fyrir því að opinberir aðilar leggja áherslu á menntamál. Það borgar sig. Þetta er allt spurning um forgangsröðun. Það er hægt að halda því fram með sömu rökum að menning hafi jákvæð ytri áhrif, þ.e. að aukin menning leiði til aukins hagvaxtar.

Samfélag með meiri menningu og meiri menningarleg umsvif er að mörgu leyti sterkara samfélag sem meðal annars kemur fram í meiri verðmætasköpun. Það er fyrir utan allt það sem við getum ekki mælt, t.d. aukin vellíðan. Þegar þið hlustið til dæmis á góða tónlist eða horfið á gott leikrit mælum við það ekki sem hagstærð nema aðeins með verði aðgöngumiðans. En verðmætasköpunin fyrir ykkur er í mörgum tilfellum miklu, miklu meiri. Þess vegna er menningin svo merkileg. Það eru þessi áhrif sem hún hefur á einstaklingana til að bæta umhverfið. Til dæmis er eitt mikilvægasta framlag menningar næstu áratuginna í sambandi við alþjóðavæðinguna, þ.e. að stuðla að meiri friði í stríðshrjáðum heimi. Það er mjög mikilvægt hlutverk menningar, sem menn setja nú í mun sterkara samhengi en gert var fyrir tíu til fimmtán árum.

Það er ágætt þegar verið er að flokka menningu, að skoða hvernig ber að líta á hana í mælanlegum skilningi. Það er mjög mikilvægt í öllum vísindagreinum að mæla það sem við erum að tala um. Sameinuðu þjóðirnar, þ.e.a.s. UNESCO, hefur skilgreint níu flokka menningar í hagrænum skilningi. Það eru menjar, t.d. fornmenjar, prentað efni og

bókmenntir, þ.e. allt sem viðvíkur prentun og prentun sem atvinnugrein, tónlist, leiklist og tengdar listgreinar. Auk þess eru hljóðvarp, sjónvarp, félagsleg og menningarleg starfsemi, sem er unnin til dæmis á vegum hins opinbera, ekki hvað síst í sveitafélögum. Síðustu tveir flokkarnir eru íþróttir og útivist og málefni náttúru og umhverfis. Íþróttir og útivist teljast með í þessari alþjóðlegu skilgreiningu, sem ég held mig við. Það er að sumu leyti ekki alveg farið eftir þessari flokkun hér á landi en þetta er sú alþjóðlega skilgreining sem ég tel skynsamlega, meðal annars vegna samanburðar. Það þarf að hafa skýrt í huga að listir eru einungis hluti af menningu.

Hvað skila einstakir þættir í þessari atvinnugrein til verðmætasköpunar? Mælikvarðinn í slíkri umræðu er landsframleiðsla sem þið þekkið úr stjórn málaumræðu.

Landsframleiðsla er ekkert annað en verðmætasköpun. Við erum öll þátttakendur í verðmætasköpun. Þegar verðmætasköpunin er mæld og lögð saman fáum við út landsframleiðslu og stjórn málamenn klifa sífellt á því hugtaki. Stundum er það kallað þjóðarframleiðsla. Það skiptir ekki máli. Þetta er meira og minna sama hugtakið. Það er mjög mikilvægt að gera sér grein fyrir því hvert sé framlag einstakra atvinnugreina til landsframleiðslunnar, meðal annars til að opinberrir aðilar sem eru fulltrúar almannavaldsins, fulltrúar fólksins, átti sig á því hvaða áherslu þeir eiga að leggja. Þá verða þeir að vita hvað áhrif einstaka þættir hafa og þess vegna er mælanleiki mjög mikilvægur.

## Framlag menningar til landsframleiðslu í %

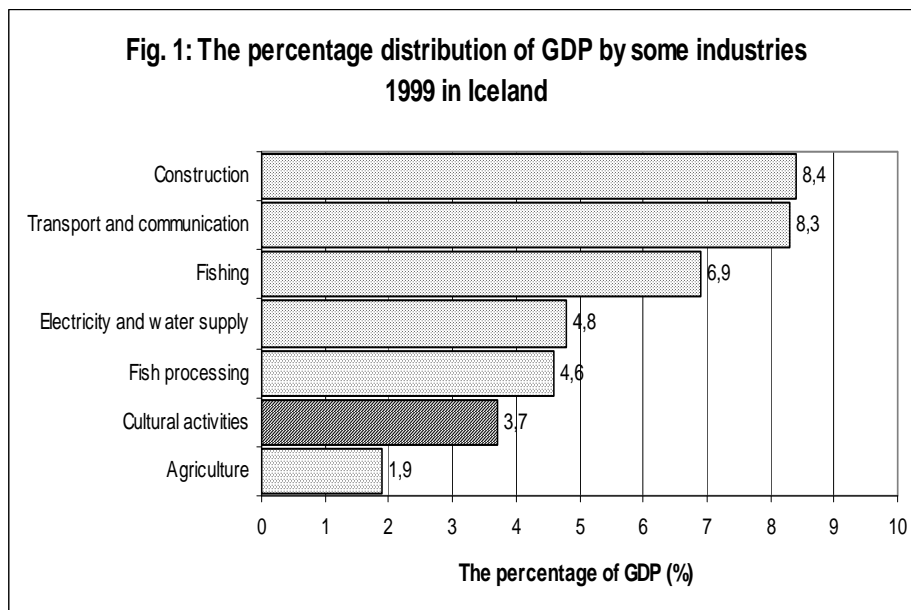
	<b>1999</b>
Printing and publishing	1.53 %
Radio and television	0.62 %
Sports	0.24 %
Religious affairs	0.24 %
Motion pictures	0.16 %
Artists, theatre and orchestras	0.89 %
<b>Total</b>	<b>3.68 %</b>

Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

2

### Glæra 2

Hérna sjáum við að prentun og útgáfustarfsemi skilar 1,53% til landsframleiðslunnar. Útvarp og sjónvarp skilar 0,62%, íþróttir 0,24% og trúmál 0,24%. Það er heilmikil starfsemi í kringum Þjóðkirkjuna og önnur trúmál hérlendis. Mikil starfsemi er í kringum íþróttir, sem þarf ekki að segja þeim sem starfa í sveitarstjórnámálum. Kvikmyndir eru orðnar býsna stór þáttur svo og allt sem viðvíkur kvikmyndum, þ.e. kvikmyndagerð og kvikmyndasýningar. Síðan er listaheimurinn: listamenn, leikhús, hljómlist og fleira og fleira er með 0,89% framlag til landsframleiðslunnar. Þannig að þið sjáið að menningin skilar 3,7% af landsframleiðslunni. Þetta segir okkur hins vegar ekki mikið. 3,7% virkar ekki mikið, en nú skulum við skoða hverju aðrar atvinnugreinar skila til landsframleiðslunnar.



Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

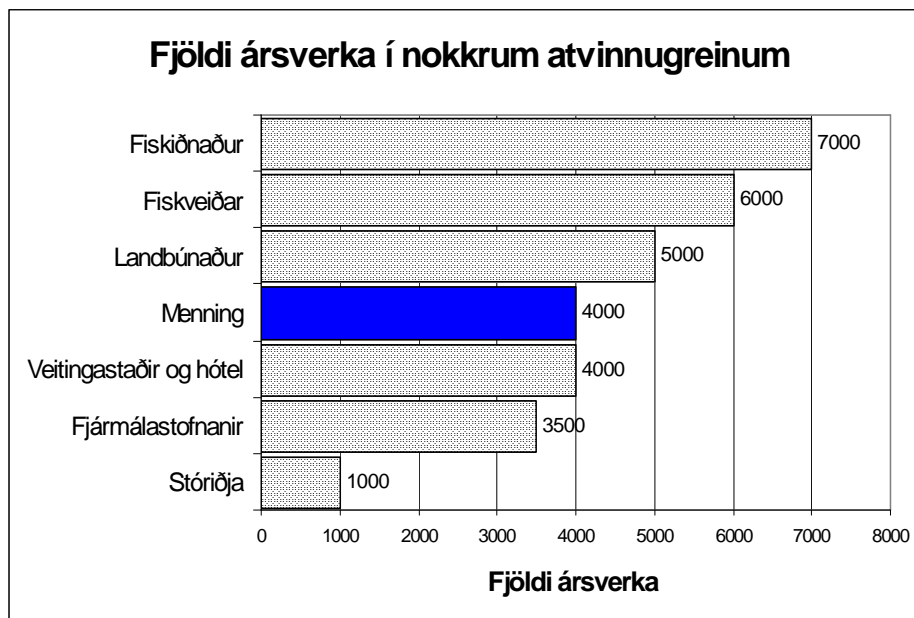
3

### Glæra 3

Hér sjáum við að byggingariðnaðurinn skilar 8,4% til landsframleiðslunnar, flutningar og samgöngur 8,3%. Fiskveiðar skila til landsframleiðslunnar 6,9%. Það er allt og sumt sem öll útgerðin skilar. Það eru sumir sem segja að Íslendingar lifi á sjávarútvegi. Það er ekki rétt. Íslendingar lifa á mjög mörgu öðru. Stærsti þátturinn í hagkerfi okkar er þjónusta. Menningin er með 3,7%. Allar veitur á landinu, rafmagnsveitur, vatnsveitur og hitaveitur skila 4,8%. Fiskvinnslan er með 4,6%. Öll fiskvinnsla á landinu skilar til landsframleiðslunnar 4,6%. Þið sjáið ef þið leggið sjávarútveginn saman, útgerð og fiskvinnslu, að það er um 12% sem sjávarútvegurinn er að skila til verðmætasköpunar.

Verðmætasköpunin er kakan sem við búum til. Svo deila menn um það hvernig skipta eigi henni en það er allt annað mál og ég er ekki að ræða það. Ég er einungis að gera ykkur grein fyrir því hvernig þessi kaka er búin til. Hún er búin til með þátttöku í þessum atvinnugreinum. Sjáið hér, af því að þið eruð í blómlegu landbúnaðarhéraði, að framlag landbúnaðar til landsframleiðslu á Íslandi er 1,9%. Menningin er að skila í þessa köku tvöfalt meira en landbúnaðurinn. Ég er ekki viss um að allir hafi áttað sig á þessu. Hagsmunagæslumenn bænda eru ekki of hrifnir af þessum samanburði en þetta eru

staðreyndir. Þegar ég byrjaði fyrst að skoða þetta fyrir nokkrum árum kom mér mjög á óvart hvað menningin er stór þáttur í hagkerfinu. Ekki það að það væri mikið um að vera í menningarlífinu, heldur hvað menningin er stór þáttur í hagkerfinu.



Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

4

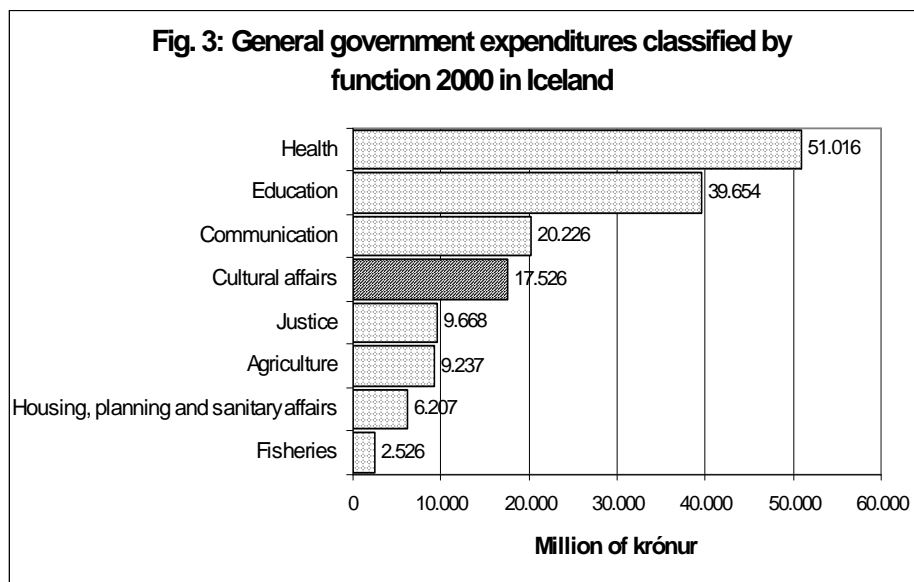
#### Glæra 4

Hér sjáum við aðra glæru, sem er mjög athyglisverð sem eru ársverkin í nokkrum atvinnugreinum, þ.e. skráð ársverk. Innan menningargeirans eru starfandi 4.000 manns, þ.e. 4.000 ársverk eru í menningu. Þau eru mjög víða eins og í öllu sem viðvíkur útgáfumálum, prentun, útvarpi, sjónvarpi, listum, trúmálum og íþróttum. Það eru álíka margir og vinna á veitingastöðum og hótélum. Þetta eru aðeins þeir sem eru skráðir opinberlega. Mjög mikið er þar fyrir utan, t.d. sjálfboðavinna, sem er gífurlega umfangsmikil í menningu, til dæmis kórar þar sem flestir eru sjálfboðaliðar, ef til vill einn atvinnumaður, sem er stjórnandinn og sem fær greidd lúsarlaun í hálf dags starfi. Allt hitt er vitaskuld verðmætasköpun en er ekki mæld. Þetta er eitt aðalvandamálið í hagfræðinni. Við getum ekki mælt alla hluti. Við vitum að það er heilmikil verðmætasköpun sem við mælum ekki, en hún er samt til staðar. Við sjáum að í fiskiðnaðinum eru 7.000 ársverk, í útgerðinni 6.000 og í landbúnaðinum 5.000 ársverk.

Það vinna mjög margir í landbúnaði. Þið sjáið vandamálið í landbúnaði á þessum tveimur glærum, þ.e.a.s. hvað það vinna margir og hvað verðmætasköpunin er lítil. Það er þess vegna sem það eru svona lágar tekjur í landbúnaði og erfið staða í mörgum greinum í landbúnaðinum.

Í stóriðju eru aðeins 1.000 ársverk. Að vísu mun það aukast en ekkert afskaplega mikið. Fyrir austan munu nokkur hundruð manns fá vinnu í verksmiðjunni. Stóriðja er ekki mjög atvinnuskapandi atvinnugrein. Það þarf að vísu mikið af fólki að byggja þetta allt saman, en ekki þegar verksmiðjan er komin upp. Í fjármálastofnunum, sem allir tala um starfa færri en í menningargeiranum.

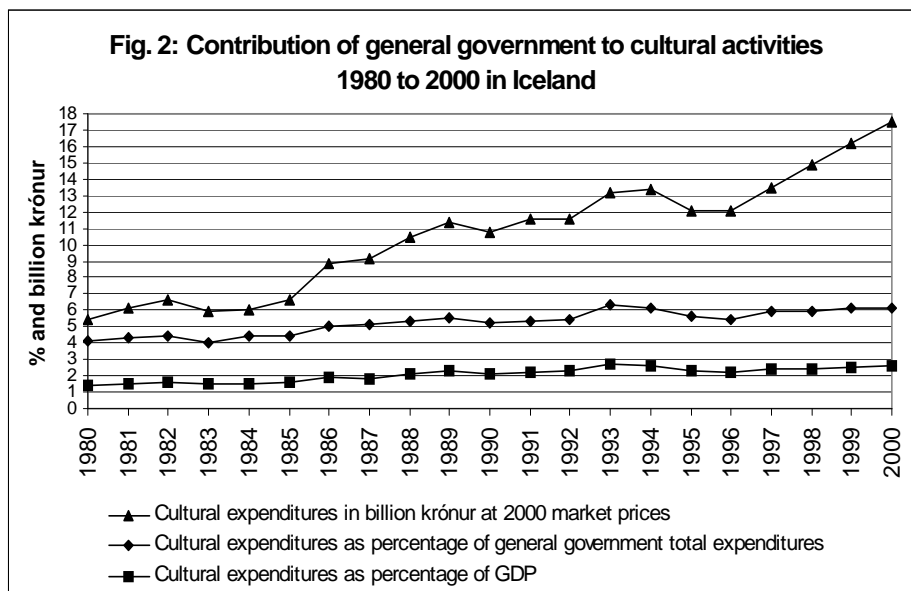
Það ber alltaf að hafa í huga að það er engin atvinnugrein sem getur staðið ein og sér. Þær tengjast allar. Menningin getur ekki starfað án veitingastaða, hótela, fjármálastofnana, landbúnaðar og fiskveiða. Þetta hangir allt saman. Það er samt mjög mikilvægt fyrir okkur að gera okkur grein fyrir miklu umfangi menningar. Að vísu er neðanjarðarhagkerfi í menningu, eins og á hótelum og veitingahúsum, þannig að í menningunni eru alla vega svona margir starfandi og í reynd miklu, miklu fleiri.



Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

5

Hér sjáum við að opinberir aðilar gera mjög mikið í menningarmálum hér á landi. Það er eitt af því sem varð niðurstaða af því sem ég var að skoða. Það er lenska að skamma alltaf opinbera aðila en í heildina gera þeir mjög mikið í menningarmálum. Svo geta menn deilt endalaust um skiptingu fjárframlaga eins og þið þekkið, þ.e. hver fær hvað. Hér sjáið þið samanburð. Þetta er fyrir árið 2000 en hlutföllin breytast ekkert mjög mikið milli ára. Allir opinberir aðilar, þ.e. ríkið og sveitarfélög, verja til heilbrigðismála 50 milljörðum, til menntamála 40 milljörðum, til samgangna 20 milljörðum og til menningarmála 17 milljörðum árið 2000. Það fer til dæmis miklu meira í menningarmál en dómsmál. Miklu meira fé er varið til menningarmála en til landbúnaðarmála. Að vísu fær landbúnaðurinn enn meira en hér kemur fram vegna tollaverndar. Dómsmálin, lögreglan og dómstólarnir fá um 9 milljarðar. Húsnæðismál, skipulagsmál og frárennslismál, sem eru mjög stór þáttur hjá sveitafélögum, fá um 6 milljarða. Hér sjáið þið sjávarútveginn með tvo og hálfan milljarð. Það er einkum reksturinn á Hafrannsóknarstofnun. Þetta er heilmikið, en við sjáum samt að menningarmálin með sína 17 milljarða, borið saman við menntamálin upp á 40 milljarða, að það er býsna mikið sem við erum að verja af verðmætasköpuninni í menningarmál.



Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

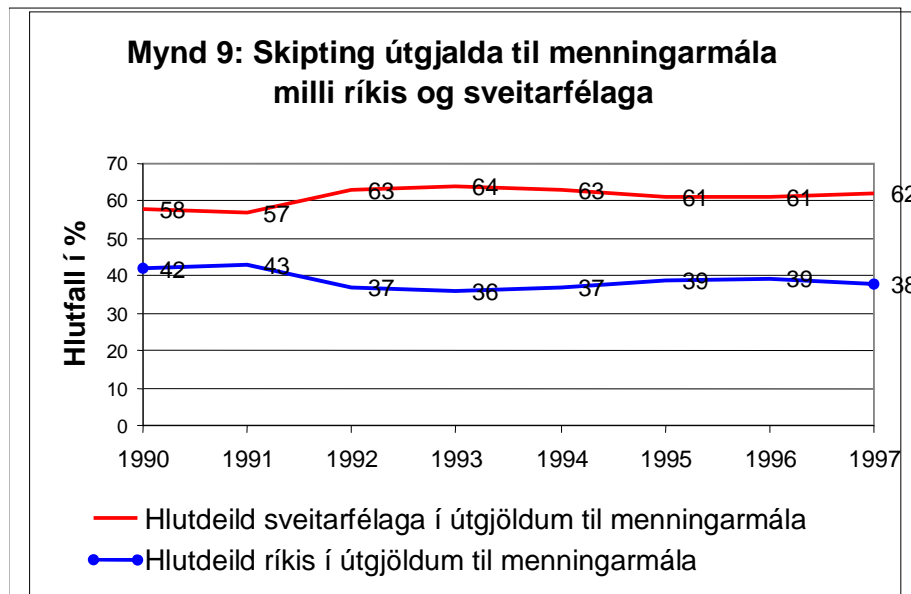
6



Ef við lítum aðeins á þróunina síðustu ár sjáum við að við höfum verið að gera mjög mikið í menningarmálum. Þetta er þróun í tvo áratugi frá 1980 til 2000. Neðsta línan sýnir opinber útgjöld til menningamála sem hlutfall af landsframleiðslu. Þau fara úr 1,5% upp í tæp 2%. Þetta er stöðug aukning í 20 ár. Þetta er greinilega almennt viðhorf í samfélaginu vegna þess að hér eru bæði sveitarstjórnir og ríkisvald. Það voru margar ríkisstjórnir á þessum tíma, þannig að það er ekki hægt að lesa úr þessu einhverja pólitíska þróun. Það er greinilega mikil menningarleg áhersla af hálfu opinberra aðila en opinberir aðilar eru ekkert annað en fulltrúar fólksins. Ef við lítum á hlutfallið, þ.e. menningarútgjöld sem hlutfall af heildarútgjöldum voru 4% sem fóru í menningu 1980 og 96% í eitthvað annað. Tuttugu árum seinna er hlutdeild menningarmála komin upp í 6%. Hlutdeildin hefur aukist um 2%-stig, sem er veruleg aukning á ekki lengri tíma.

Efsta línan eru þeir milljarðar sem er varið til menningarmála á föstu verðlagi. Rúmum 5 milljörðum var varið til menningarmála fyrir rúmum 20 árum, árið 1980 og er nú yfir 17 milljarða. Útgjöld opinberra aðila til menningarmála og menningarmál vítt skilgreint, hafa meira en þrefaldast á þessum 20 árum. Það er hægt að spyrja. Fyrst að þetta er svona mikið, þarf þá ekki að skoða í hvað þetta fer? Eru áherslurnar réttar? Það er einmitt það sem þið farið í gegnum á svona ráðstefnu. Ég ætla ekki að fjalla um það. Ég er einungis að segja ykkur heildartölurnar í þessu samhengi.

Það er enn eitt sem kemur á óvart en vonandi er margt sem kemur ykkur á óvart í þessu. Sumt hef ég birt áður og hefur verið í opinberri umfjöllun á undanförunum misserum.

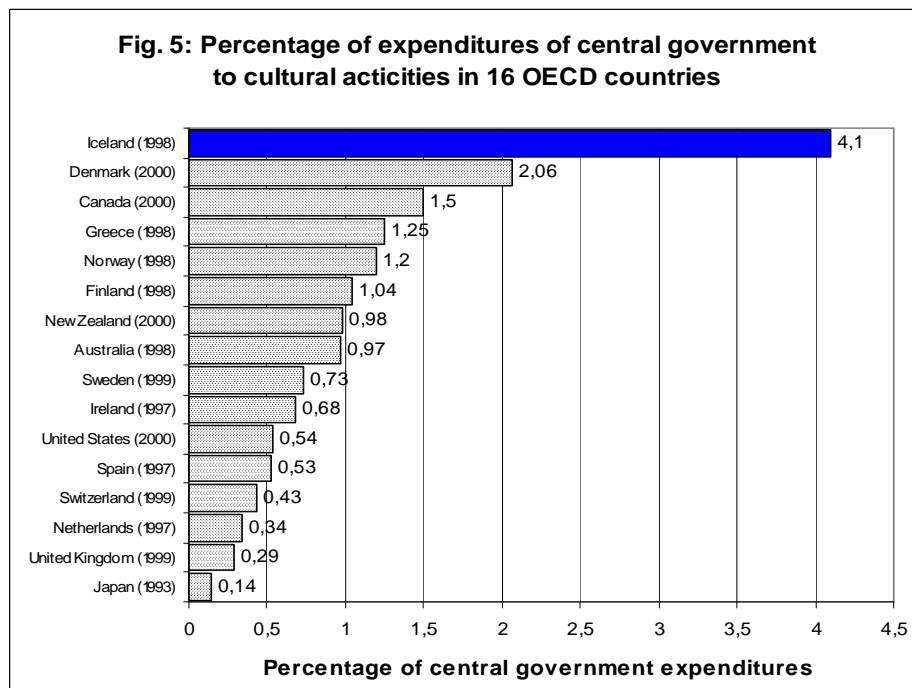


Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

7

## Glæra 7

Hér kemur fram hlutdeild hins opinbera í útgjöldum til menningarmála yfir átta ára tímabil. Þeim er skipt milli ríkis og sveitarfélaga. Ríkið er öll árin með mun minna framlag en sveitarfélögin. Sveitarfélögin leggja til um 60% af opinberum framlögum til menningarmála. Það eru margir sem halda að menningarmál séu fyrst og fremst verkefni ríkisvaldsins og þar sé meginþungi opinbers framtaks í menningarmálum. Það er rangt. Það er mjög margt í starfsemi sveitarfélaga sem eru menningarmál. Þegar það er lagt saman kemur í ljós að það hefur meira að segja frekar sigið á ógæfuhliðina hjá ríkisvaldinu, þ.e. lækkun um nokkur prósentustig. Mér þykir vera mjög athyglisvert hvað sveitarfélögin eru sterk í menningarmálum.

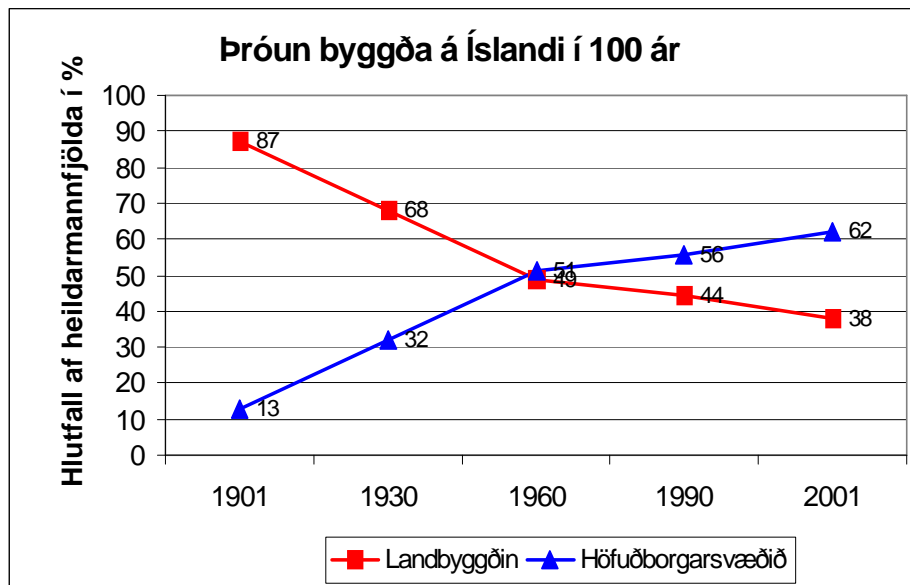


## Glæra 8

Þessi glæra hefur enn hvergi verið birt áður. Hún sýnir hlutdeild útgjalda ríkisins til menningarmála í 16 OECD ríkjum. Við sjáum að Ísland er á toppnum. Þetta eru gögn frá Alþjóða gjaldeyrissjóðnum. Við sjáum til dæmis að danska ríkið er með helminginn af hlutdeild Íslands. Það er ótrúlega mikið ríkisframlag til menningarmála hér á landi miðað við önnur lönd og hér eru einungis sýnd ríkisútgjöld. Útgjöld til menningarmála eru hins vegar mikið á vegum sveitarfélaga en það eru ekki enn til tölur yfir þau. Þetta eru fyrstu tölurnar sem settar hafa verið fram með þessum hætti og enn er þetta ekki til nema á ríkisgrunni. Þetta eru allt OECD ríki og allt velmegandi þjóðir.

Ég bjó til þá fullyrðingu að því smærri sem þjóð er þeim mun meira eyðir hún í menningarmál. Það er m.a. vegna þess að því smærri sem þjóð er þeim mun meira þarf hún að vernda sig í alþjóðlegu umhverfi. Þeim mun meira er hún meðvituð um sérstöðu sína vegna fámennis. Fámennið leiðir til þess að hið kjörna ríkisvald leggur meiri áherslu á menningarmál en í fjölmennu ríkjum. Við sjáum til dæmis að Bandaríkin gera ekki mjög mikið í þessum málum og Bretland ekki heldur og Japan sáralítið. Þessi fullyrðing, sem er ekki óskynsamleg, er tölfræðilega rétt. Ég gerði hefðbundin tölfræðipróf á þessari

fullyrðingu og hún stenst. Það voru ekki til tölur fyrir Frakkland í þetta og ég vildi ekki nota tölur úr mismunandi gagnasöfnun. Það væri gaman af að ræða þetta við ykkur. Ég hef líka heilmikinn áhuga á að rannsaka þetta nánar því þetta er mjög merkilegt með smáu ríkin, að þau eru með þessa áherslu og það sé hægt að sanna það á tölfræðilegan máta. Ég held að það sé það sterkt samband, að þótt Frakkland kæmi inn með háa tölu myndi það ekki breyta niðurstöðunni.



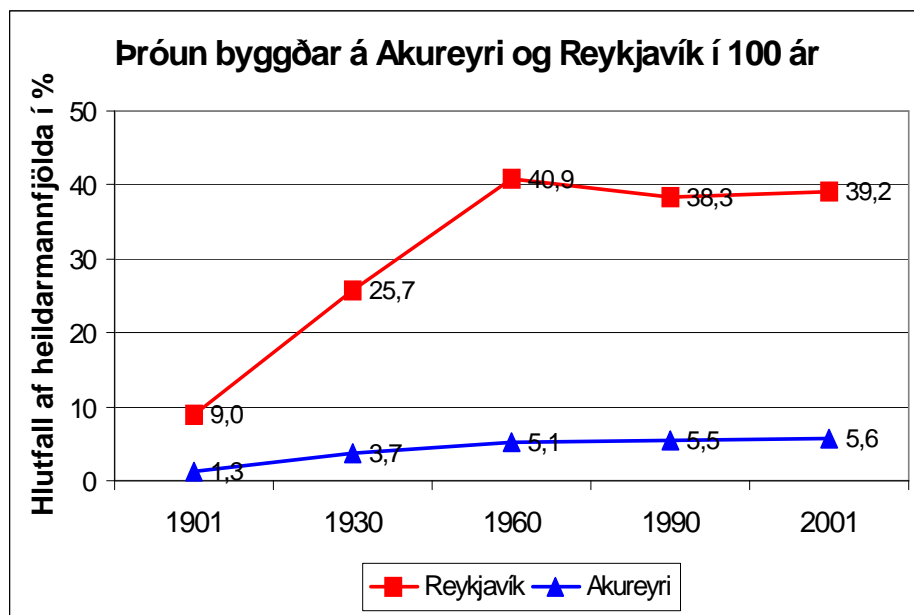
Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

9

## Glæra 9

Þá ætla ég aðeins að fara til Íslands aftur því málstofan er jú um atvinnu- og byggðamál. Hér eru hlutir líka sem mér finnst vera mjög athyglisverðir. Ég skoðaði árið 1901, þ.e. fyrir rétt rúmum 100 árum. Þá bjuggu 13% landsmanna í þéttbýli. Þá var ekki mikið þéttbýli hér á landi. Það var aðeins að byrja. 87% landsmanna bjó þá í dreifbýli. Svo sjáum við þessa miklu þróun sem gerist á 20. öldinni fram til 1960. Þetta er tímabil stóru iðnbyltingarinnar okkar. Þetta er tímabilið sem er sambærilegt við 1750-1820 annars staðar, sem náði ekki hingað fyrr en 150 árum seinna. Miklir fólksflutningarnir eiga sér stað á þessum tíma. Dreifbýlið fer niður í 50% og fjöldinn í þéttbýli og dreifbýli er jafn. Um 1960 er komið á jafnvægi. Þróunin heldur áfram, en ekki eins hröð, því það voru gífurlegir fólksflutningar á fyrri hluta 20. aldarinnar. Árið 2001 búa 62% landmanna á

höfuðborgarsvæðinu og landsbyggðin öll þ.m.t. Akureyri er með 38% landmanna. Svo framreiknaði ég þetta að gamni mínu og árið 2020, eftir 20 ár, hafa þessar tölur algjörlega snúist við. Þá verða 87% af þjóðinni komin á höfuðborgarsvæðið og 13% á landsbyggðina. Ég er ekki viss um að þróunin verði svona ör á næstu árum. Þið sjáið þó að þetta er mjög hröð þróun.



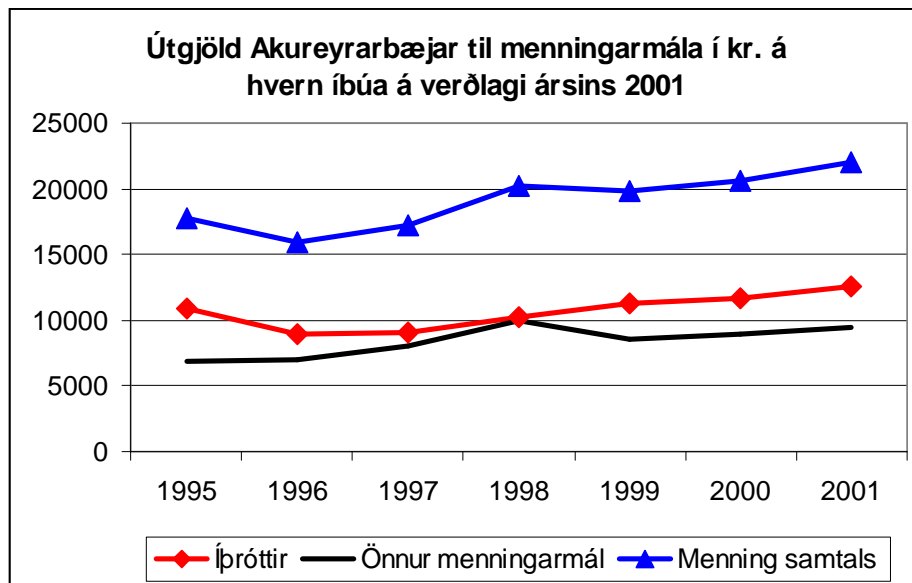
Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

10

## Glæra 10

Ég var áður búinn að sýna fram á það að nær allir væru komnir suður eftir tuttugu ár. Úr því ég fór að skoða þróunina frá 1901 fannst mér gaman að sjá hvað hefur gerst á Akureyri og í Reykjavík. Þetta fannst mér líka mjög merkileg þróun. Það voru 9% landsmanna um aldamótin 1900 í Reykjavík, 1,3% bjuggu á Akureyri. Akureyri hefur alltaf verið sæmilega stór staður á landsmælikvarða. Fjölgunin verður gífurlega mikil og árið 1960 eru 40% af landsmönnum búsettir í Reykjavík. Það merkilegasta er að 40 árum seinna, það er að segja núna, eru einnig 40% landsmanna búsettir í Reykjavík. Þannig er öll aukningin á höfuðborgarsvæðinu ekki í Reykjavík heldur er hún öll í nágrennasveitarfélögum. Núna eru eitthvað rúmlega 100 þúsund manns sem búa í Reykjavík.

Á fyrri hluta 20. aldar voru búferlaflutningar á Norðurlandi til Akureyrar. Það bjuggu 5% þjóðarinnar á Akureyri árið 1960 og það merkilega er að það eru rúmlega 5,6% sem búa þar núna. Þar hefur sem sagt verið hlutfallslegi sami fjöldi síðustu fjóra áratugi. Ég leit aðeins á svæðið í kring og ég held það breyti ekki miklu. Það hefur farið mikið úr næsta umhverfi inn á Akureyri og það er orðið fámennt hér á allra næstu stöðum.



Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

11

## Glæra 11

Ég skoðaði aðeins aðrar athyglisverðar tölur um Akureyri sem ég vil ræða við ykkur um. Útgjöld til menningarmála á hvern íbúa á sambærilegu verðlagi hafa verið að aukast. Ég skipti útgjöldunum í íþróttir og önnur menningarmál. Það eru ekki allir tilbúnir að skilgreina íþróttir sem menningarmál, þótt þær séu það vitaskuld. Hér sjáið þið þróunin frá 1995. Sjálfsögðu gætu sveitarstjórnarmenn rifist um þetta en ég veit ekki hvernig meirihlutar hafa verið hér síðustu árin. Þetta lækkar fyrst en síðan er hækkun. Önnur menningarmál fara hér upp árið 1998, lækka svo en halda svo áfram að aukast. Við sjáum að það er aukning á þessum tíma. Þetta er raunaukning. Það er sett í menningarmál núna 22 þúsund kr. á hvern íbúa og fyrir sex árum var það um 17 þúsund kr. en fjárhæðirnar eru á sama verðlagi. Það er greinilegt að hér hefur verið aukin menningarleg áhersla. Það er ekki hægt annað en draga þær ályktanir af því. Hvort útgjöld til menningarmála sem

hlutfalla af heildarútgjöldum hafa aukist skoðaði ég ekki. Það kæmi mér þó ekki á óvart. Þá væri það í samræmi við þá þróun sem er annars staðar. Það er greinilega mikil menningarleg meðvitund hér hjá fólkinu og hjá fulltrúum fólksins, sama hvort þeir eru í sveitarstjórn eða í landsmálunum.

- Árið 2001 voru útgjöld Akureyrarbæjar sem hlutfall af skatttekjum til fræðslumála 33%, til félagsmála 24% og til menningarmála 10%
- Hjá Akureyrarbæ eru 1350 stöðugildi, þar af eru 55 við íþróttir og 30 við önnur menningarmál
- Íbúafjöldi Akureyrar hefur staðið í stað frá 1995 en framhaldsskólanemum hefur fjölgað um 38%
- Menningarhúsið kostar 1.200 milljónir (ríki 60% og Akureyri 40%)
- Árlegur kostnaður vegna byggingarinnar er 4.000 kr. á íbúa eða um 40% af því sem nú er varið í önnur menningarmál**

Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

12

## Glæra 12

Hér koma tvær síðustu glærurnar mínar. Ef við skoðum aðeins betur fyrir árið 2001 útgjöld Akureyrarbæjar sem hlutfall af skatttekjum, þá fara til fræðslumála 33%, sem er langstærsti málaflokkurinn, félagsmál fá 24% og menningarmál 10%. Þarna er ég með íþróttirnar inni í. Við sjáum að menningin er stór málaflokkur. Það eru 1.350 stöðugildi hjá Akureyrarbæ en opinberir aðilar eru mjög stórir aðilar á vinnumarkaði. Þar af eru íþróttir með 55 stöðugildi og önnur menningarmál með 30 stöðugildi. Athyglisvert fannst mér einnig að íbúafjöldi hefur staðið í stað hér síðan 1995. Íbúafjöldinn hefur ekkert breyst en framhaldsskólanemum hefur þó fjölgað um 38%. Háskólinn á Akureyri er stór hluti í þessu og fjarnemarnir vigta nokkuð mikið í þessu. Þið sjáið að hér hefur átt sér stað umtalsverð breyting á tilteknu sviði sem eru skólamálin. Ég held að skólamálin séu ákveðinn lykilla að byggðarmálunum og mér finnst staðfesta það í þróuninni hér á Akureyri.

Ég hef gaman af því að setja hér fram tölur um menningarhúsið. Ekki vegna þess að mér er ekki sama hvort þið byggið menningarhús eða ekki, það er ykkar ákvörðun. Þeirri umræðu er lokið og hér á að koma menningarhús. Húsið kostar 1.200 milljónir og ríkið borgar 60% og Akureyrarbær 40%. Það sem vekur athygli mína er að 1.200 milljónir kr. er há upphæð. Árlegur kostnaður vegna byggingarinnar miðað við 5% vexti, þ.e. vextirnir af 1.200 milljónunum sem hefur ekkert með reksturinn að gera eru 4.000 krónur á íbúa. Þá á alveg eftir að reka húsið. Þetta er það sem við köllum fórnarkostnað innan hagfræðinnar. Það að eyða 1.200 milljónum í þetta þýðir að þið farið á mis við 4.000 krónur útgjöld til annarra hluta á hvern íbúa á Akureyri á hverju ári um alla framtíð.

Það er eins gott að menn séu alveg klárir á því að þetta sé það skynsamlegasta sem hægt er að gera. 4.000 kr. á hvern íbúa er 40% af því sem nú er varið í önnur menningarmál. Það skiptir í sjálfu sér engu máli hvort ríkið borgar hluta þessa eða ekki. Þetta er það sem það kostar. Ég spurði Þórgný af því áðan því heyrst hefur af peningalegum vandræðagangi hjá Leikfélaginu. Það kom í ljós að velta Leikhússins hér er 80 milljónir kr. að meðtöldum styrkjum frá ríki og bæ. Kostnaður við byggingu menningarhússins er 60 milljónir á ári. Ég er aðeins að setja tölur í rétt samhengi. Ekki skilja orð mín þannig að ég sé á móti menningarhúsinu. Ég er það ekki. Ég er hrifinn af því að menn geri mikið í menningarmálum, hvort sem það er hús eða eitthvað annað, en ég legg áherslu á það að það þarf að þekkja tölurnar á bak við þetta allt og leggja fjárhagslegt mat, t.d. þegar verið er að byggja íþróttahús sem eru ekki ódýr heldur. Þá taka menn þessa peninga úr öðru. Fórnarkostnaðarhugtakið gengur út á það að menn eyða ekki sömu krónunni í tvö verkefni. Þetta er hið almenna vandamál opinberra aðila og enn og aftur, opinberir aðilar eru ekkert annað en fulltrúar fólksins. Fólk gleymir þessu alltaf og heldur að bæjarstjórnir og ríkisstjórnir séu eitthvað annað, eins konar sjálfstæðar stofnanir með sjálfstæðan vilja. Svo er ekki. Þau eru að endurspeglar vilja fólksins í gegnum kosningar. Ekki gleyma því.



- Aukin menntun er helsta úrræði landbyggðarinnar
- Lítill og meðalstór fyrirtæki í menningu, 94% með 1-5 ársverk, 4% með 5-20 og 2% yfir 20 ársverk
- Aðferðirnar fimm til að auka menningu, þ.e. skólakerfið, útlönd, skattkerfið, menningarráðuneyti, útrás
- Alþjóðavæðing í menningu
- Hugtakið sjálfbær þróun í menningu
- Rannsóknir í menningarmálum**
- Samstarf Viðskipta- og hagfræðideildar Háskóla Íslands og Listaháskóla Íslands

Ágúst Einarsson, 24. maí 2003

13

### Glæra 13

Þetta er síðasta glæran mín og þar vil ég sérstaklega draga fram menntunin. Ég er sannfærður um og á líka gögn um það að menntunin skiptir öllu máli fyrir landsbyggðina. Akureyri hefur fengið líf aftur að mínu mati ú vegna skólamála. Þó hefur það ekki dugað til annars en halda hér í horfinu. Hér er sæmilega lífvænleg eining en ekkert meira.

Það er athyglisvert að lítill og meðalstór fyrirtæki eru lang algengust í menningargeiranum. Lítil og meðalstór fyrirtæki eru sérgrein innan hagfræðinnar. Við rannsökum þau m.a. í deildinni hjá okkur. Það eru 94% prósent fyrirtækjanna sem eru með 1-5 ársverk. Þetta eru sem sagt mjög lítil fyrirtæki. 4% fyrirtækja eru með 5-20 ársverk og 2% með yfir 20 ársverk. Auðvitað eru til stór fyrirtæki í menningarmálum, til dæmis Ríkisútvarpið og Þjóðleikhúsið. Það eru til nokkrar stórar einingar en þær eru ekkert mjög margar. Langflestar eru litlar rekstrareiningar í menningarmálum.

Svo nefni ég hér að lokum aðferðirnar fimm til að auka menningarleg umsvif en ég tel að við getum verið sammála um að það eigi að auka menningu, Þessar fimm aðgerðir eru í fyrsta lagi skólakerfið, þ.e. að auka kennslu í skólakerfinu í menningu, sérstaklega í

listum. Þetta hefur tvíþætt áhrif. Það eykur almennt vitund almennings, þeirra sem ganga í gegnum skóla um gildi menningar og gildi lista. Aukin menntun um menningu gerir fólk að betri þjóðfélagsþegnum og eykur verðmætasköpunina. Í öðru lagi undirbýr aukin menntun um menningu það fólk sem mun starfa í þessari atvinnugrein. Það eru núna 4.000 manns sem hafa lífsviðurværi sitt af menningu eins og ég sýndi áðan. Það munu jafnvel starfa jafn margir að menningarmálum og eru í fjármálageiranum. Skólakerfið er því ein af þessum leiðum.

Önnur aðferðin er að skoða hvað verið er að gera í útlöndum. Það þarf ekki alltaf að finna upp hjólið. Erlendis þæla menn mikið að þæla í menningu, menningarstefnu og skoða töluleg samhengi sem ég er að hluta til hér að tala um, samhengi milli þjóðfélagshópa, og verndun menningar, t.d. á vegum UNESCO. Við erum einmitt með þann mann hér í þessari vinnustofu, Svein Einarsson, sem veit mest um þá hluti. UNESCO er að gera gífurlega mikið í þessum málum til að hjálpa aðildarþjóðunum að skynja og efla sína menningu. Það þarf víða að taka til varnar til að bregðast við alþjóðavæðingunni og það þarf að leggja áherslu á rannsóknir á þessum sviðum. Það er ein leiðin af þessum fimm, að skoða og fylgjast vel með, því sem verið er að gera á alþjóðavettvangi, þ.e. líta á þetta í alþjóðlegu samhengi.

Skattakerfið er þriðja leiðin. Auðvitað eigum við að nota skattkerfið til að efla menningu. Það er hægt að hugsa sér margs konar útfærslu á þessu sviði, til dæmis að framlög séu frádráttarbær hjá fyrirtækjum eða álagi, sem er ein þeirra hugmynda sem hefur verið lögð fram. Margar þjóðir hafa farið þessa leið með fínunum árangri. Írar hafa þannig byggt upp sinn kvikmyndaiðnað auk annarra þjóða. Því miður hefur þetta ekki orðið stefnan hér, sem er sárgrætilegt. Í deildinni minni skoðuðum við einu sinni kvikmyndageirann og fundum út úr því að hann væri hin ágætasta fjárfesting vegna þess að hver króna sem var lögð af opinberra hálfu í kvikmyndir skilaði sér margfalt til baka. Það er vegna þess að margir útlendingar ákveða Íslandsferð eftir að hafa séð eitthvað íslenskt efni, hvort sem það eru náttúrulífsmyndir eða kvikmyndir. Þessir útlendingar sem komu sem ferðamenn skiluðu miklu fé sem rann í ríkissjóð. Við reiknuðum þetta út og lögðum á borðið fyrir ríkisstjórnina. Það hefur gert svolítið í kvikmyndamálum undanfarin ár á grundvelli þessa

Fjórhða aðferðin er spurning. Af hverju eigum við ekki að vera með sérstakt menningarráðuneyti eins og öll Norðurlöndin hafa, Frakkar hafa og mörg önnur ríki? Núna eru menningarmálin lítil deild í Menntamálaráðuneytinu og ég er ekki að gagnrýna þá deild. Hins vegar yrði Menningarmálaráðuneyti miklu stærri en önnur ráðuneyti hvað varðar fjárhagsleg umsvif. Það yrði stærra en samgönguráðuneytið, stærra en umhverfisráðuneytið, stærra en iðnaðarráðuneytið og stærra en viðskiptaráðuneytið. Þegar menn segja að menningarráðuneyti yrði lítið ráðuneyti er það ekki rétt. Þetta er sambærilegt við það þegar umhverfisráðuneytið var sett á stofn vegna áherslu á umhverfismál. Menningin þyrfti að fá þannig stall í stjórnsýslunni. Ég held að þetta eigi að skoða og þetta yrði menningarmálum á Íslandi mjög til framdráttar. Að vísu hafið þið séð að opinberir aðilar eru að gera mikið en mér finnst það mætti vera enn skipulagðara. Ég tel einmitt að það hafi verið vandamálið hjá okkur, að við sjáum þetta ekki í nógu skýru samhengi.

Fimmta aðferðin er útrás. Auðvitað er hægt að selja menningu eins og fisk eða ál. Við sjáum það að menn gera slíkar útrásir með aukinni alþjóðavæðingu. Það er afskaplega mikilvægt að nota hugtakið um sjálfbæra þróun sem þið þekkið, þ.e.a.s. að þið megið nýta allar auðlindir þannig að þið gangið samt ekki á möguleika komandi kynslóða. Þannig hafa menn skilgreint alþjóðleg almannagæði og ég skilgreini menningu sem alþjóðleg almannagæði. Alþjóðleg almannagæði eins og menning verður að uppfylla þrjú skilyrði. Hún verður að ná til margra þjóða, til sem allra flestra þjóða. Hún verður einnig að ná til sem allra flestra innan einstakra þjóða. Það er mjög mikilvægt, því annars verður menning aðeins fyrir yfirstéttina og menning hefur oft verið það, sérstaklega listin. Þetta er eitt helsta vandamálið varðandi þróunarríkin, þ.e. að menningin fái að ná til allra. Jafnrétti og jafnræði er eitt aðal hugtakið í menningu. Í þriðja lagi verður menningin að ná til margra kynslóða, þ.e.a.s. framfylgja hinni sjálfbæru þróun. Það á að varðveita menningu og menningarleg sérkenni eru svo dýrmæt fyrir fámennar þjóðir. Ef til vill er ein af ástæðunum fyrir því að fullyrðing mín um meiri útgjöld fámennari þjóða stemmir, þ.e.a.s. menn þurfa að taka til varna í alþjóðavæðingunni og sjá þetta í þessu þrefalda samhengi.

Að lokum ætla ég að segja ykkur frá því að við vorum að skrifa undir samning, ég sem forseti Viðskipta- og hagfræðideildar Háskóla Íslands og Hjálmar Ragnarsson, rektor Listaháskóla Íslands. Við erum búnir að búa til rannsóknaráætlun um menningu og erum að reyna að fá opinbera aðila til að fjármagna það. Þar ætlum við að fjalla um rannsóknir á menningu og m.a. svara spurningum um hin hagrænu áhrif hennar. Við ætlum m.a. að skoða skipulag menntunar í listum hérlendis og erlendis. Það vantar þessa þekkingu. Við erum að hluta til byrjaðir þótt við séum ekki búnir að fá fjármagn í þetta. Við viljum skoða hlutverk menningarinnar á höfuðborgarsvæðinu og á landsbyggðinni en það þarf að kortleggja. Menn hafa til dæmis ekki skoðað áhrif stórra menningarhátíða eða skoðað sóknarfærin í atvinnumálum. Við erum þegar með nokkur meistaraverkefni í gangi sem tengjast þessu og þetta er kannski lykillinn að allri þessari umræðun það eru vísindi og rannsóknir og það að fá fleira ungt fólk til að vinna skipulega að þessu til að gera umræðuna miklu faglegri. Þess vegna er svo dýrmætt það sem þið eruð að gera hér, að setjast niður og ræða menningu á skipulagðan hátt. Þetta er einmitt það sem við ætlum að gera á háskólastiginu með slíku samstarfsverkefni. Þannig ef vel tekst til heldur þessi umræða áfram.

Þakka ykkur fyrir.